

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE LYNCH İMTİYAZI MESELESİ VE HÜSEYİN HİLMİ PAŞA'NIN İSTİFASI

Dr. Ahmet Ali GAZEL*

31 Mart Vakası sonrası kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi, İttihatçıların isteği doğrultusunda kurulmuştu.¹ İttihatçılar ilk başta Hüseyin Hilmi Paşa ile uyumlu çalışmış ve bir çok önemli kanun değişiklikleri yapmışlardı.² İttihat ve Teraki'nin iki seçkin üyesi Talat ve Cavit Beyler'in Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde yer alması bu uyumlu işbirliğinin bir neticesiydi.³ Ancak bu uyumlu işbirliği, 1909 yılı sonlarına doğru "*Lynch İmtiyazı*" meselesi nedeniyle bozulmuş ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifasıyla neticelenmişti.

Lynch imtiyazı II. Mahmut'tan itibaren başlayan bir meseleydi. Sultan II. Mahmut bir ferman ile İngilizlere Fırat ve Dicle üzerinde iki vapur işletme hakkı vermişti.⁴ 1841 tarihinde teyid edilen bu imtiyazla İngiliz Lynch (Linç) Şirketi bir vapur işletme hakkı daha almıştı.⁵ Ancak, Ermeni meselesinden dolayı İngilizlerle bozuşan II. Abdülhamid, bu imtiyazı Hazine-i Hassa'ya devretmişti. Meşrutiyet'in ilanı ile Hazine-i Hassa da Maliye Nezareti'ne geçtiği için mesele hükümete intikal etmişti. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti; Maliye, Nafia ve Maarif nazırlarından kurulu bir komisyon teşkil ederek imtiyaz meselesini yeniden değerlendirmiş ve komisyon bir hayli müzakereden sonra eski şartları değiştirmeye muvaffak olmuştu. Son alınan kararla vapur işletmesi için *Hamidiye* adıyla bir Osmanlı şirketinin kurulması kararlaştırılmıştı. Kurulacak şirketin yarı hissesi Osmanlıların, yarı hissesi de Lynch şirketinin olacaktı. Dicle ve Fırat üzerindeki vapurlarda İngiliz bayrağı yerine

* Atatürk Üniversitesi. K. Karabekir Eğitim Fak. Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğrt. Üyesi.

¹ Cavit Bey, "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, 7 Eylül 1943.

² Bu kanun değişiklikleri için bk. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908- 1914*, İstanbul 1995, s. 80-83.

³ Cavit ve Talat Beyler'in hükümete girişleri için bkz. Ahmet Ali Gazel, *Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasî Hayatı (1908-1913)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000, s.155.

⁴ Lynch imtiyazının tarihi gelişimi için bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, " Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 136, Ankara 1936, s.70; Cengiz Orhonlu-Turgut İşiksal, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, Sayı: 17-18, İstanbul 1963, s.77-102 ; Fahrettin Tızlak, "İngiltere'nin Fırat Nehrinde Vapur İşletme Girişimi Hakkında Yeni Bilgiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, Samsun 1991, s.293-301; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, III, İstanbul, 1989, s. 356.

⁵ *Tanin*, 25 Teşrinievvel 1325.

Osmanlı sancağı taşınacaktı. Ayrıca daha önce süresiz olarak imtiyaza sahip olan Lynch şirketi, bu anlaşma ile 75 sene imtiyaza sahip olabilecekti. Eğer Osmanlı Devleti isterse 37 sene sonra şirketin bütün hisselerini alabilecekti.⁶

Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu mukaveleyi imzalaması İttihatçılarla arasında bozmuştu. İttihatçılar mukavelenin Meclis-i Mebusan tarafından tasdik edilmesi gerektiğini ileri sürerken, Hüseyin Hilmi Paşa taahhüd-ı maliyi ihtiva etmediği için meclise göndermek istemiyordu.⁷ Ancak bu konuda İttihatçılar tam bir fikir birliği içerisinde de değillerdi.⁸

Bu imtiyaz nedeniyle Alman ve İngiliz çıkarları çatıştığı için meselenin bir de harici boyutu ortaya çıkmıştı. Bağdat şimendiferi imtiyazını alan Almanlar bu imtiyazla menfaatlerinin zarar göreceğini anlıyor ve açıktan açığa imtiyazın aleyhinde bulunuyorlardı. Almanların görüşlerini, İstanbul'da Alman İmparatorluğu'nun çıkardığı *Osmanischer Lloyd* gazetesi yansıtıyor ve bu imtiyazı, Bâbıâli'de İngiliz nüfuzunun artması olarak değerlendiriyordu: "*Böyle bir şirket-i Osmaniye teşkili keyfiyeti herkes nazarında Hilmi Paşa kabinesinin bir muvaffakiyeti suretinde telakki edilecek. Halbuki iş bütün bütün başkadır... İngiltere nüfuzu Bâb-ı Ali'de gittikçe artmaktadır.*"⁹ Gazete, Bâbıâli'deki İngiliz nüfuzundan rahatsız oluyor ve şirket teşkilinin Bağdat şimendiferinin bitmesi zamanına kadar ertelenmesini istiyordu.¹⁰

La Turquie gazetesi de, " bu memlekette iki türlü muamele var" diyerek Almanlar'a yüz verilmediğinden ve İngilizler'e fazla yaklaşıldığından şikayet ediyordu.¹¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi, İttihatçılar da aslında bu meselede pek fikir birliği içinde değillerdi. İttihatçıların yayın organı olan *Tanin*'de Babanzâde İsmail Hakkı bu teşebbüsün aleyhinde bulunurken, Hüseyin Cahit hükümetin ve İngilizler'in yanında yer alıyordu. Hüseyin Cahit devletin hala Devlet-i Osmaniye olması itibarıyla, eskiden verilen taahhütleri yerine getirmeğe mecbur olduğunu düşünüyordu. Eğer böyle bir durum söz konusu olmasaydı en evvel Bağdat şimendiferi imtiyazının değiştirilmesi gerekeceğini belirterek, Almanlar'a karşı tavrını açıkça belli ediyordu.¹² Hüseyin Cahit'in İngilizler'i desteklemesinin sebebi, İngilizler küstürüldüğü takdirde Abdülhamid dönemindeki gibi Almanlar'ın kucagina düşülmesinden korkmasıydı.¹³

⁶ Tanin, 25 Teşrinievvel 1325; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar ve Tetkikler*, İstanbul 1964, s. 167.

⁷ *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

⁸ Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908- 1918" ,*Fikir Hareketleri*, Sayı: 136, s.85.

⁹ Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908- 1918" ,*Fikir Hareketleri*, Sayı: 136, s.84.

¹⁰ Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908- 1918" , *Fikir Hareketleri*, sayı: 136, s.84.

¹¹ *Tanin*,25 Teşrinievvel 1325.

¹² Hüseyin Cahit, " Dicle Fırat Nehirlerinde Seyr-i Sefain", *Tanin*, 25 Teşrinievvel 1325.

¹³ Hüseyin Cahit, " Buhran", *Tanin*,1 Kanunievvel 1325.

Hüseyin Cahit Almanlar'ın telaşa düşmesini normal görüyordu. Zira, ona göre Fırat ve Dicle'de ticaret Osmanlı şirketine verildiği taktirde tüm ticaret erbabı bu yolu kullanacak ve böylece Almanların yapacağı Bağdat Şimendiferi suya düşecekti. Irak'taki kuvvetler dengesinin kendileri aleyhine ve Türkiye lehine geliştiğini görmeyen Almanlar'ı rahatsız etmesi tabii idi: "*Onların menfaati isterki Fırat ve Dicle'de seyr-i sefer haliyle kalsın, büyük ve muntazam bir kumpanya teşkil edemesin, hükümet Linç kumpanyasını tevhid suretiyle bir şirket-i Osmaniyyeye inhisar vermeyecek olursa işte arzu ettikleri bu netice hasıl olacaktır.*"¹⁴

Hüseyin Cahit bu imtiyazda mevcut hükümete de bir mesuliyet düşmediği inancındaydı. Hükümetin şimdi böyle bir imtiyaz vermesi halinde, Divan-ı Aliye sevkedilmesi lazım geleceğini dile getiren Hüseyin Cahit, yeni hükümetin "*eskilerin yaptıkları hatalar karşısında menfaat-i vatani kurtarmağa çalışmak için ulvi fakat müşkil bir mevkide*" bulunduğunu ifade ediyordu.¹⁵

Hüseyin Cahit'e göre hükümetin yaptığı mukavele büyük bir başarıydı. Hükümet bu ecnebi kumpanyasının elindeki birçok imtiyazı almaya muvaffak olmuştu. Sınırsız olan bir hakkı 37 seneye indirmiş ve tamamen İngilizler'e ait olan bir şirketin yarısına da sahip olmuştu. Ayrıca nehirlerde işleyecek vapurlarda ecnebi bayrağı değil, Osmanlı sancağı asılacaktı.¹⁶Devletin %50'den fazla bir hisse alması gerektiği yolundaki eleştirileri de haksız buluyor ve sonsuz olan bir ecnebi nüfuzunu kaldırmak için para cihetine fazla dikkat edilmemesini normal karşılıyordu.¹⁷

Lynch meselesinde İttihatçılarla ters düşen Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa edeceği ve yerine Talat Bey başkanlığında yeni bir kabine teşkil edileceği ihtimali söz konusu olmaya başlamıştı. Böylece tamamen İttihatçılardan kurulu bir kabine teşkil olunacaktı.¹⁸ Ancak Tanin Sadrazam ile hemfikir olan Talat Bey'in yeni bir kabine teşkil etmek şöyle dursun, başka bir meslek takip edeceği belli olan yeni kabineye kesinlikle girmeyeceğini vurguluyordu.¹⁹

Hüseyin Cahit kabinenin sükutunu, İttihat ve Terakki'nin ve "*Genç Türkiye*"nin sükutu olarak görüyordu. Ayrıca kendini üzen nokta ise, muhalefetin kendi içlerinden çıkmasıydı: "*Bizi mahvedecek darbe yine bizim içimizden gelecek! Muhalif bir fırka ile merdane mücadele ederek bir fikir ve meslek müdafaası uğrunda mağlub olmak bile şeref-averdir. Fakat kendi içimizden kendimizi mahv etmek bugün badi-i hacalet olduğu kadar yarın tarih sahifelerinde mucib-i muaheze olacaktır*".²⁰ Kabine düşerse yerine İttihat ve Terakki Fırkası'ndan münasip birinin bulunamayacağını vurgulayan Hüseyin Cahit, Talat ve Cavit Bey'in kesinlikle

¹⁴ Hüseyin Cahit, "Buhran", *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

¹⁵ Hüseyin Cahit, "Linç Meselesi", *Tanin*, 12 Teşrinisani 1325.

¹⁶ Hüseyin Cahit, "Linç Meselesi", *Tanin*, 12 Teşrinisani 1325.

¹⁷ Hüseyin Cahit, "Buhran", *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

¹⁸ *Tanin*, 13 Teşrinisani 1325.

¹⁹ *Tanin*, 13 Teşrinisani 1325.

²⁰ Hüseyin Cahit, "Buhran", *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

kabineye girmeyeceklerini yazıyordu. O zaman tek çare eskilerden kurulu yeni bir kabine teşkil etmekte. Bu kabine etrafında tabii olarak Lynch imtiyazına muhalefet edenler toplanacak ve fırkada bölünmeler meydana gelecekti. Bu da memleketin mahvına sebep olacaktı. Hüseyin Cahit İttihatçı mebuslara seslenerek, Talat ve Cavit Bey dışında gençlerden bir kabine kurulamayacağı için memleketi buhrana sürüklememelerini istiyordu.²¹

Hüseyin Cahit'in bu uyarılarına rağmen İttihat ve Terakki Fırkası yaptığı grup toplantısında Lynch imtiyazına ait mukavelenin Meclis'e gönderilerek tasdik edilmesi gerektiğine karar verdi.²² Mukavelenin Meclise gelmesini özellikle Arap kökenli mebuslar istiyordu. Zira seçim bölgelerinde bu imtiyaz birçok muhalefete uğruyor ve gösteriler yapılıyordu. Hatta bu gösteriler nedeniyle Bağdat ve Basra'da sıkıyönetim ilan edilmesi bile söz konusu olmuştu.²³

28 Kasım 1909'daki grup toplantısında Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi hakkında bir gensoru verilmesi, önergeyi de Bağdat Mebusu Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in vermesi kararlaştırıldı. İsmail Hakkı Bey 29 Kasım 1909 tarihinde meseleyi Meclis gündemine taşıdı. İstizahda, Alman-İngiliz çıkar çatışmasına değinmeyen İsmail Hakkı, Fırat ve Dicle üzerindeki vapur işletme hakkını bir şirketin taht-ı inhisarına verildiğinin duyulduğunu söz konusu ederek, bu konudaki mukavelenin Meclis tarafından tasdiki gerektiği halde neden Meclis'e getirilmediğini soruyordu.²⁴ Mukavelenin Meclis gündemine gelip gelmemesi tartışılırken Hüseyin Cahit söz alarak imtiyazların gündeme gelip gelmemesinin başka bir mesele olduğunu ve Lynch İmtiyazı etrafında dönen şayialar hakkında hükümetin Meclis'e gelerek bilgi vermesi gerektiğini söyledi. Hüseyin Cahit'in bu teklifi kabul edilerek hükümetin 11 Aralık'ta izahat vermesi kararlaştırıldı.²⁵

Hüseyin Cahit, Hüseyin Hilmi Paşa'nın izahat vereceği gün *Tanin*'de Lynch konusuna değinerek; birinci derecede bir Alman entrikası, ikinci derecede bir menfaat-i hususiye, üçüncü derecede bir hırs-ı cah meselesi olarak değerlendiriyordu. Gaye Türkiye'yi İngiliz politikasından ayırarak bir buhrana sürüklemektir. Kabinenin düşmesi iki yönden Almanlar'ın işine gelecekti. Birincisi Irak'taki ticaretleri rakipsiz kalacak, ikincisi ise kendi entrikaları sonucu iktidara gelen yeni kabineyi avuçlarına alacaklardı. Hüseyin Cahit bu makale ile izahat

²¹ Hüseyin Cahit, "Buhran", *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

²² *Tanin*, 1 Kanun-ı Evvel 1325.

²³ Ahmet Mehmetefendioğlu, *İkinci Meşrutiviet Dönemi Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s.83.

²⁴ Önerge şöyleydi: "*Memalik-i Osmaniyenin en cesim iki nehrinde seyr-i sefainin taht-ı inhisara vazı ile bir şirkete itası takarrür etmek üzere bulunduğu istihbar kılındığından ve keyfiyetin Meclis-i Millice tasdiki iktiza ettiği halde, henüz ol babdaki mukavelename mürur etmemiş olduğundan, gerek inhisarının itası esbabının ve gerek mukavelenin Meclise adem-i irsali keyfiyetinin makam-ı sadaretten istizahı zımında iş bu takrir tarafımızdan takdim olunmuştur.*", *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, D:1, İ,S:2,I, s.140.

²⁵ *MMZC*, D:1 i.S:2, I, s.143.

öncesi mebusları etkilemek ve uyarmak istiyordu. Ancak makalenin çok tepki çekeceğini de biliyordu. Bu nedenle en azından gazetesini kurtarabilmek için makalesinin altına şu notu düşmüştü: "*Tanın'de yazılan makaleler yalnız muharririnin fikrinden ibaret olup mesuliyet-i maneviye ve maddiyesi münhasıran muharririne aiddir.*"²⁶

11 Aralık 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa izahat vermek için Meclis'e geldi.²⁷ Hüseyin Hilmi Paşa izahatında yeni bir imtiyaz verilmediğinden, eski imtiyazın tadil edildiğinden ve malî bir yük altına girilmemiş olmasından dolayı hükümetin buna yetkisi olduğunu söylüyordu. Kurulan şirket hakkında da uzun bilgi veren Sadrazam, memleket menfaatine muzır bir şey olmadığını savunuyordu. Mukaveleyi Meclis'e göndermeyeceklerini söyleyen Hüseyin Hilmi Paşa, ortaya itimat meselesini atarak mebusları istifa etmekle tehdit ediyordu.²⁸

İzahatın arkasından Kütahya Mebusu Ferit Bey ve Mentеше Mebusu Halil Bey'in verdiği takrifle izahat kafi görüldü ve müzakerelere geçildi.²⁹ Bu arada Ayan Meclisi, Meclis-i Mebusan'a gönderdiği bir tezkere ile meseleye çözüm getirmek istemişti. Ayan Meclisi açık bir kanun yapıncaya kadar bütün imtiyazların Meclis-i Mebusan'dan geçmesini istiyordu. Ancak bu tezkere Meclis'te pek ilgi görmedi ve Layiha Encümeni'ne havale edildi.³⁰ 11 Aralık'ta bitirilemeyen müzakereye, ertesi gün devam edilmek üzere ara verildi.

Hüseyin Cahit 12 Aralık'ta yazdığı makalede, İttihatçıların büyük bir çoğunluğunun Lynch imtiyazı meselesine karşı tutum sergilemelerine rağmen, hükümeti düşürmemelerinin şaşkınlığı içindeydi. Mebusların ekseriyeti meselenin taahhüd-i malî olmadığına inanmıştı. Bu itilafın hem Meclisi hem de hükümeti yükselttiğini düşünüyordu: "*Dünkü itilaf bizim nazarımızda hem hükümeti hem Meclisi yükseltmiştir. Hükümet vazifesini bilir, kimsenin kendi selahiyet ve hukukuna*

²⁶ Hüseyin Cahit, "Linç Meselesinde Müessirat", *Tanın*, 28 Teşrinisani 1325.

²⁷ Hüseyin Cahit o günkü Meclis'in havasını şöyle anlatıyordu: "*28 Teşrinisani 1325, Cumartesi günü Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarihinde sayılı günlerden birini teşkil eder. Siyasi hayat mübarezelerinin en hararetlülerinden birine şahid oluyordu. Meclis-i Mebusan gerçekten bir cidal meydanına benziyordu. Mebusların hemen hepsi sinirliydi. Kızarmış çehreler, kısılmış dudaklar göze çarpıyordu. Bir kısmı yumruklarını çekmecelere vurmağa bir kısmı söylenecek sözü alkışlamağa hazırlandılar. Herkes ne yapacağını evelden kararlaştırmış ve Meclis'e adeta kavgaya hazırlanarak gelmişti. Bu ruhi halet içinde, Meclis'te cereyan edecek müzakere, verilecek izahat, dermeyen edilecek itirazlar ikinci, üçüncü dereceye düşmüştü. Bunlar adeta teşrifat kabilinden meseleler mahiyetini almışlardı. Çünkü hiç kimsenin kanaatini değiştirmeye hizmet edemeyeceklerdi. Lakırdı nafîle idi. Herkes zihnindeki fikre, kalbindeki emele ve ihtirasa esir ve tabî idi. Ona göre Meclis'te bağırarak hücum ve müdafaa edecek ve rey verecekti". Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908- 1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı:136, s.85.*

²⁸ MMZC, D:1,İ.S:2,1, s.245-249.

²⁹ MMZC, D:1,İ.S:2,1, s.251 .

³⁰ MMZC, D:1,İ.S:2,1,s.251.

*karişmasına müsaade etmez sahib-i azim ve metanet bir heyet olduğunu nasıl isbat etmişse Meclis-i Mebusanda selamet-i vatandan başka bir şey düşünmez olduğunu böyle ispat eylemiştir.*³¹

İlk celseden sonra İttihat ve Terakki Fırkası toplandı ve kabinenin desteklenmesine karar verdi. Dolayısıyla kabinenin "yarısında iken son sayfası okunarak neticesi anlaşılmiş bir roman gibi" güvenoyu alacağı belli olmuştu.³² Fırkanın bu kararı üzerine Hüseyin Cahit Tanin'de kendinden emin bir ifade ile kabinenin güvenoyu alacağından şüphesi olmadığını yazıyordu.³³ Neticede Hüseyin Cahit'in dediği gibi kabine 8'e karşı 163 rey ile güvenoyu aldı.³⁴ Muhaliflerden bir çoğu çekimser davranmayı daha uygun bulmuştu. Bu itimat kabinenin devamını tasvip olduğu kadar Lynch imtiyazının da tasvibi manasına geliyordu.

Hükümetin Mecliste ekseriyetle güvenoyu alması İttihatçıların içindeki bir grup tarafından memnuniyetle karşılanmıştı ve bunlardan biri de Hüseyin Cahit'ti. Hüseyin Cahit, kabineye itimat verilmesini memnuniyetle karşılıyordu. O, İttihat ve Terakki Fırkası'nın çöktüğü şeklinde yorumlanabilecek bir itimatsızlık olsaydı, Avrupaya karşı siyasî ve mali bir çöküş yaşanacağı görüşüne yer veriyordu. Bu netice ile mebuslar vatanperverliklerini ispat etmiş ve meclis ile kabine arasında, Meşrutiyet'in başından beri süren geçimsizlik, uzlaşma ve desteğe dönüşmüştü. Kabinenin artık rahat olmasını, çünkü arkasında güçlü bir İttihat ve Terakki Fırkası olduğunu belirtiyordu. Ayrıca fırkayı da takdire şayan görüyordu. İttihat ve Terakki Fırkası "maksadı, mesleği malum, muntazam surette çalışır büyük ve kuvvetli bir ekseriyet" fırkası olduğunu ispatlamıştı.³⁵ Aslında fırka Hüseyin Cahit'in dediğinin aksine bir intizamsızlık ve nizamsızlık içinde idi. Bunu düzeltmek ve fırka disiplinini sağlamak için oylamada red veren Kütahya Mebusu Ahmet Ferit Bey firkadan ihraç edilmişti.³⁶ Bu da, siyasi tarihimizdeki ilk ihraçtı.

Oylamadan bir müddet sonra hükümetin başarısından rahatsız olan bir grubun varlığı ortaya çıkmıştı. Meclis'in Lynch imtiyazını tasdik etmesi bir nevi Alman çıkarlarının yenilgisiydi. Bu durum Alman taraftarı orduyu ve özellikle de Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'yı rahatsız etmişti. Askerin rahatsızlığı, Lynch imtiyazında İngilizlerin lehinde ve Almanların aleyhinde yayın yapan Hüseyin Cahit'e karşı takındığı tavır ile ortaya çıkmıştı. Hüseyin Cahit'in güvenoyunu orduya ve Mahmut Şevket Paşa'ya rağmen aldıklarını yazması³⁷ askerleri hayli rahatsız etmişti. Hüseyin Cahit'in "Almanlar ve Osmanlılar" adlı makalesi ise bardağı taşıran son damla olmuştu. Bu makalede, İstanbul'da

³¹ Hüseyin Cahit, "Dünkü Meclis", *Tanin*, 29 Teşrinisani 1325.

³² Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı:137, s.100.

³³ Hüseyin Cahit, "Dünkü Meclis", *Tanin*, 29 Teşrinisani 1325.

³⁴ *MMZC*, D:1, İ.S:I, s.289-290.

³⁵ Hüseyin Cahit, "Dünkü Meclis", *Tanin*, 1 Kanûnevvel 1325.

³⁶ *Tanin*, 5 Kanûnevvel 1325; Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı: 137, s.100.

³⁷ Hüseyin Cahit, "Dünkü Meclis", *Tanin*", 1 Kanunievvel 1325.

neşredilen Alman gazetelerini ele alarak Almanları dahili işlerimize karışmak ve istibdat taraftarlarını tutmakla suçlamıştı.³⁸ Bu makale üzerine Divan-ı Harp, Mehmet Şevket Paşa'nın emriyle 22 Aralık 1909'da *Tanin*'i tatil etti ve *Tanin* ertesi gün *Yeni Tanin* olarak yayımlandı.³⁹ Hüseyin Cahit'in Divan-ı Harp'e de verilmesi sözkonusu olmuş, ancak İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin araya girmesiyle bu önlenmişti.⁴⁰

Hüseyin Hilmi Paşa Meclis'ten ekseriyetin desteğini alarak çıkmasına rağmen, güvenoyundan on beş gün sonra, "*ahval-ı sıhhiyesini*" sebep göstererek istifa etmişti.⁴¹ Ancak kimse Hüseyin Hilmi Paşa'nın sağlık nedenlerinden ayrıldığına inanmamıştı. İstifayı Lynch meselesine⁴², İngiliz-Alman çekişmesine⁴³ ve Adana olayları hakkında verilecek istizaha⁴⁴ bağlayan görüşler ortaya atılmıştı. Ancak en baskın görüş İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısı olabileceğiydi.⁴⁵ Cemiyet, Murahhas-ı Mesulü Ömer Naci Bey vasıtasıyla baskı kurduğu iddialarını reddetmiş ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu konuda bir açıklama yapmasını istemişti.⁴⁶ Hüseyin Hilmi Paşa ertesi gün yaptığı açıklamada, Cemiyet'in hiç bir şekilde üzerinde baskı kurmadığını dile getirerek Ömer Naci Bey'i doğrulamıştı.⁴⁷ Bu arada istifada etkili olduğu iddia edilen İttihat ve Terakki Fırkası'ndan da bir açıklama yapılmıştı. Fırka Reisi Halil Bey, kabinenin durumu ile ilgili bir fırka toplantısı yaptıklarını doğrularken, bu toplantı sırasında Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa haberi geldiğini belirtiyor ve baskı iddialarını reddediyordu.⁴⁸

Her ne kadar İttihat Terakki Cemiyeti ve Fırkası istifada etkilerinin olmadığını açıklamışlarsa da bu inandırıcı değildi. Bilhassa fırkanın baskısı olduğu bir gerçektir. Zira 28 Aralık 1909'da, İttihat ve Terakki Fırkası yaptığı sıra toplantısında hükümetin istifası yönünde karar almış ve karar Dahiliye Nazırı Talat

³⁸ Hüseyin Cahit, "Dünkü Meclis", *Tanin*, 1 Kanunievvel 1325.

³⁹ *Tanin*'de, gazetenin tatil edildiğine dair bir haber yoktur. Ayrıca gazetenin tatil edildiği günkü sayısında Hüseyin Cahit ve Cavit Beylerin tatile çıktıkları yazılıydı. (*Tanin*, 9 Kanunievvel 1325). Kapatıldığı günkü baş makaleyi de Hüseyin Cahit değil, Babanzâde İsmail Hakkı yazmıştı. (İsmail Hakkı, "Avusturya- İtalya ve Arnavutluk", *Tanin*, 9 Kanunievvel 1325)

⁴⁰ Ahmad, *age*, s.80. Hüseyin Cahit hatıralarında böyle bir durumdan bahsetmemektedir.

⁴¹ Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, III, İstanbul, 1982, s. 1672.

⁴² *Yeni Tanin*, 20 Kanunievvel 1325.

⁴³ Yalçın, " Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı:137, s. 101.

⁴⁴ 31 Mart Vakası sonrası Ermeniler'in Adana'da çıkarmış oldukları olaylar hükümeti zor durumda bırakmıştı. Zira Avrupa devletleri olaya büyük ilgi göstererek savaş gemilerini Mersin'e göndermişlerdi. Bu nedenle telaşlanan bazı İttihatçıların hükümeti eleştirmesi Hüseyin Hilmi Paşa'ya hayli zor anlar yaşatmıştı. Geniş bilgi için bk. *Gazel*, *age*, s.137-140.

⁴⁵ Yalçın, " Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918", *Fikir Hareketleri*, Sayı:137 s. 100.

⁴⁶ *Yeni Tanin*, 24 Kanunievvel 1325.

⁴⁷ *Yeni Tanin*, 25 Kanunievvel 1325.

⁴⁸ *Yeni Tanin*, 25 Kanunievvel 1325.

ve Mentеше Mebusu Halil Beyler vasıtasıyla Hüseyin Hilmi Paşa'ya iletilmişti.⁴⁹ Böylece İttihatçılar İngiltere'yi doğrudan hedef almamak için Meclis'de desteklemek zorunda kaldıkları Hüseyin Hilmi Paşa'yı istifaya zorlamışlardı. Nitekim, Hüseyin Cahit'in yazdıklarından da bunun doğruluğu kolayca anlaşılmaktadır. Hüseyin Cahit 4 Ocak 1910'da yazdığı makalede, şarklı edebi ve an'anesi icabınca *"bir adem-i itimat reyi ile kabineyi düşürmekten ise ketumane bir rica ile istifayı daha ehven gördüklerini"* yazmıştı.⁵⁰

Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, İbrahim Hakkı Paşa hükümeti kuruluncaya kadar *"müstaîfî hükümet"* sıfatıyla görevine devam etmiştir.

⁴⁹ Mehmetefendioğlu, *age*, s.91.

⁵⁰ Hüseyin Cahit, "Su-i Tefehhümler", *Yeni Tanin*, 20 Kanunievvel 1325. *Yeni Tanin*'de Bağdat Mebusu Babanzâde İsmail Hakkı da Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifaya zorlandığını, onun da daha kötü durumlarla karşılaşmamak için istifayı seçtiğini yazmıştı: *"Hüseyin Hilmi Paşa istifaya icbar olunuyor. Firkanın sadrazam aleyhindeki cereyan ve temayülü bir işarettir. Fakat bu işaret bil-cümle meşrutî hükümetlerde olduğu vechile hadd-i zatında bir emir ve azildir. Pencereden düşmek düşürülmek ve bazı yerleri incinmek ihtimali olan bir adam akilane hareket ediyor, daha evvel merdivenin yolunu tutup, kapıdan çıkıyor. Bunun fenalığı mazarratı nerede?"*, (*Yeni Tanin*, 30 Kanunievvel 1325)